

VELI MRGAR ILI CVIJET U KAMENU

TOMO VINŠĆAK

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju

Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

UDK 72:39(908)

Pregledni rad

Review

Primljeno: 15. 10. 1998.

Sjeveroistočno od mjesta Baška na otoku Krku nalazi se jedan od najljepših mrgara na našoj obali — svojim oblikom podsjeća na kamenu cvijet. Etnološki je važan kao spomen na nekada vrlo zastupljenu tradiciju uzgoja ovaca i koza na otoku Krku. Na Krku ima još ljudi koji se bave ovčarstvom ali ta grana privređivanja polako izumire. Još 1995. godine skupina studenata etnologije i arhitekture pod vodstvom profesora Borisa Morsana i Tome Vinšćaka boravila je na terenskome istraživanju kako bi arhitektonski i fotografski dokumentirala neke od spomenika te pastirske kulture. Tako su kolegice Barbara Čubranić, Aneta Mudronja i Tamara Pungaršek izradile arhitektonski snimak Velog mrgara kojeg donosimo u ovome radu.

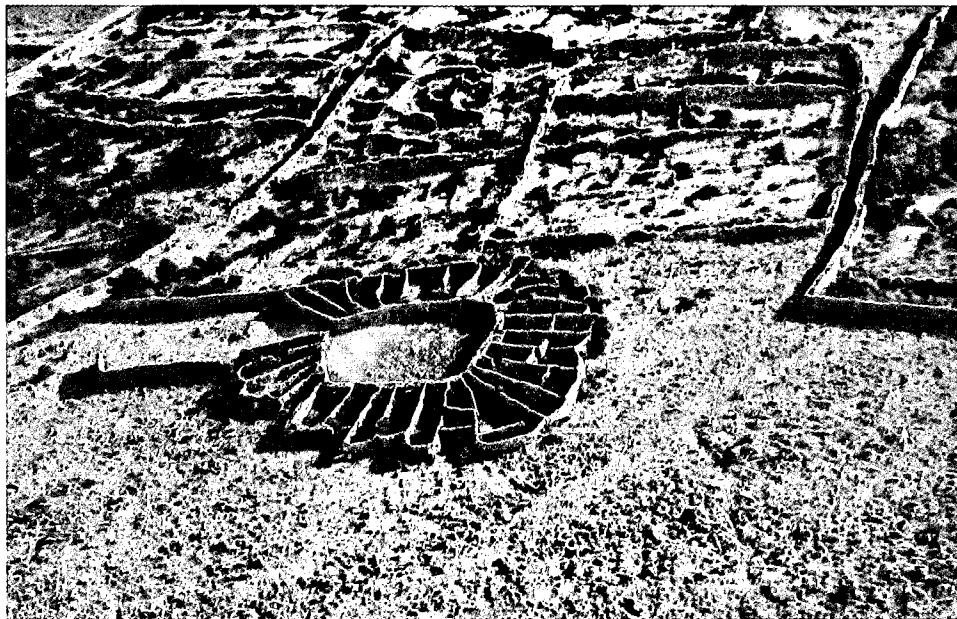
Jedna od glavnih grana tradicijskog privređivanja u Hrvata je uzgoj sitne stoke, uglavnom ovaca i koza. Ovčarstvo i kozarstvo nalazimo u takozvanoj jadranskoj i dinarskoj kulturnoj zoni ili arealu, što ne znači da ovčarstava nije bilo i u panonskome dijelu Hrvatske. U stvaranju i oblikovanju pojedinih elemenata tradicijske kulture sudjeluju često, uz povijesne, geografski i ekološki čimbenici. Upravo u postupcima sa sotkom, i u načinima njena izvođenja na pašu, ti su čimbenici imali veliki utjecaj i na krčko stočarstvo. U područjima Hrvatske gdje se susreću jadranska i dinarska zona nalazimo uglavnom dvije vrste postupaka sa stokom. Prva je izvorno dinarska grana, koja se oslanja na vrlo staru balkansku stočarsku tradiciju, poznatu kao *transhumantno* ili *selilačko stočarstvo*. S dolaskom ljeta organizirano se seli na planinske visinske pašnjake, gdje postoji dovoljno svježe ispaše. Tu stada ostaju do početka jeseni kada se spuštaju u toplo priobalje kako bi prezimila. Ovaj je postupak stara tradicija, poznata na Balkanu još prije dolaska južnih Slavena, a koju su oni i sami kasnije usvojili i nastavili tako živjeti do današnjih dana. Srodne postupke sa stokom, s analognim elementima, nalazimo na širokom području Sredozemlja (Stojanović 1978:19).

Drugi tip stočarstva nalazimo na jadranskim otocima. Ovaj se tip, od otoka do otoka, postvaruje u dvije varijante. Jedna je varijanta držanje ovaca u *košarama*, koje se nalaze u blizini stambenih kuća. Druga je ona kad ovce tijekom cijele godine pasu same na otočkim pašnjacima, što je i slučaj na otoku Krku. Kada vlasnici odluče skupiti svoje stado, potrebno je imati i pomagalo za takav postupak - *mrgar*.

Mrgari su svojevrsne kamene ovcolovke. Služe pastirima za skupljanje i hvatanje ovaca po svršetku ljetne paše. Nalazimo ih po našim otocima, a najljepši od njih je Veli mrgar (slika) s otoka Krka sjeveroistočno od mjesta Baška. Za njega Fučić kaže da je *najmonumentalnije djelo naše čobanske arhitekture*. Naziv *mrgar* dolazi od pretpostavljene latinske riječi *mulgarium*, a to je mjesto gdje se muzu ovce, odnosno muzilište (Fučić 1998:181).

Do Velog mrgara može se stići pješice za 30 minuta označenom turističkom stazom koja vodi od uvale Bunculuka u Velu i Malu Luku. Smješten je uz istočni rub malog kanjona kojeg čini potok Vrženica. Veli mrgar (crtež) je kamena građevina, složena u suho. Ovalnog je tlocrta s unutrašnjm promjerom od oko 18 metara. Od unutrašnjeg kruga zvanog *sala* lepezasto se poput latica cvijeta nižu 24 manja tora ili *mrgarića* koji svaki ima ulazni i izlazni otvor zvan *laz*. S istočne je strane ulaz u obliku lijevka. Svaki takav maleni *mrgarić* ima svog vlasnika.

Pojava *mrgara* na otoku Krku vezana je uz njegove geografske i ekološke karakteristike i uz pastirsku kulturu. Iako je otok Krk površinski vrlo malen, njegov je prostor tako organiziran da za stanovništvo toga kraja, s njihovim pravima i obvezama, predstavlja zatvorenu cjelinu i naročiti mikrokosmos u kojemu vlada određeni red (Vinšćak 1991:141). Stroga je organizacija prostora trebala smanjiti sukobe unutar jednog naselja kao i sukobe dvaju susjednih sela, budući da je pašnjaka i trave bilo malo, a pretendenta na nju mnogo. Također je trebalo osigurati izmjenu pašnjaka tijekom godišnjeg vegetacijskog ciklusa unutar područja jedne komune. Svaka je komuna osiguravala svoje životne potrebe unutar svog prostora. Kod stanovništva

jedne komune stvoren je zajednički identitet koji se očituje u pojmu **mi**, dok su drugi **oni**. Svaki stanovnik određene komune dobro je poznao područje svoje komune dok je o svojim susjedima znao vrlo malo, jer nije imao potrebe odlaziti na tuđe područje.

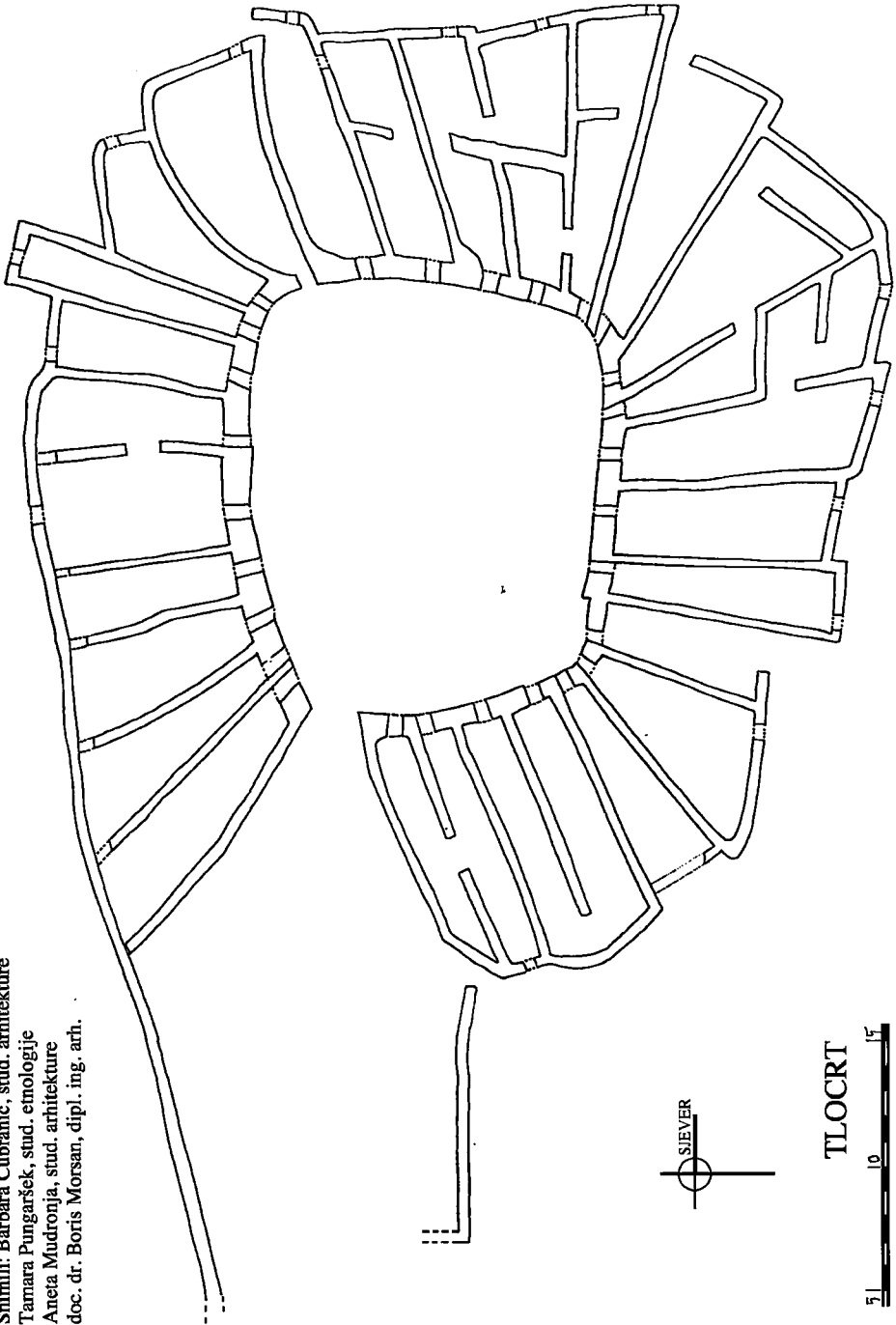
Tijekom cijele godine ovce mnogih gospodara zajedno pasu na pašnjacima i same se ojanje. Svako janje slijedi svoju majku i po tome vlasnici zaključuju kome to janje pripada. Kad janjci porastu i počnu se odvajati od matere dolaze vlasnici i stavljaju na njih oznake kako bi znali prepoznati svoje ovce. Te su oznake *belegi* i *zlamenje*, urezani na ovcino uho ili *senjali*, bojene oznake na ovčjem runu.

Prema kazivanju Izidora Čubranića, na određeni dan u godini skupe se svi vlasnici ovaca te se organizira prikupljanje janjaca. U svojevrсноj hajci i potjeri vlasnici sakupljaju ovce i nagone ih prema Velom mrgaru. Prikupljeni janjci stjeraju se u središnji prostor *mrgara*, tzv. *salu*. Kada uđe i posljednja ovca, vanjska se vrata zatvaraju, a među ovce ulazi pomoćnica i tada počinje dijeljenje: *ova je moja, ova je tvoja*. Kad oni uhvate ovcu koja pripada njihovoj obitelji, ubacuju je kroz otvor u mali *mrgarić* gdje ju dočekuje vlasnik. U *mrgariću* se ovca može ošišati ili pomusti, ili se pak može staviti oznaka vlasništva na janjce. Nakon što se obave potrebne radnje, ovca se pušta kroz drugi vanjski otvor ponovno na slobodu ili se izdvaja za prodaju, radi li se o janjcima.

U dinarskome dijelu Hrvatske, jednako kao i na našim otocima, većina pastirskih stanova i torova građena je tehnikom suhozida, bez uporabe veziva. Na našim prostorima ovakva je gradnja vrlo stara tradicija, a njezini nositelji veliki su majstori gradnje kamenih zidova i gromača. S današnje točke gledišta gradnja zidova i objekata tehnikom suhozida ima velikih ekoloških prednosti. Zbog toga što se ne rabi vezivo, objekti izgrađeni u suhozidu se urušavaju, stoga ih valja redovito obnavljati, uložiti silni trud. Ukoliko ih se prestane održavati, vjetar i kiše poruše takove tvorevine, sve se vraća u prvotni oblik - kamen kamenu - i izgled krajobraza nije narušen. Nekada su na velebitskim pašnjacima pastiri znali na kraju ljetne ispaše sami porušiti vlastite pastirske nastambe, znajući da će ih iduće godine ponovno graditi na istome mjestu. Nama se danas čini da tomu nema nikakvoga razloga. No, gradnjom trajnih objekata ruši se ekološka ravnoteža, stoga se na kraju svake godine pašnjaci vrata u izvorni oblik bez vidljivih tragova ljudskoga bivanja na tim prostorima. Nove generacije moraju i same naučiti tehnike gradnje, kako se znanja ne bi zaboravila. Sam smisao tradicije i je u prenošenju znanja s kojena na koljeno. No, kada se dogodi da nema više onih koji će takova znanja prenositi, potrebna je pak intervencija stručnjaka koji će znati prave elemente kulturnopovijesne baštine sačuvati za buduće naraštaje.

Budući da je Veli mrgar građen *u suho*, uslijed vremenskih i ostalih nepogoda podložan je urušavanju. Zbog toga bi bilo dobro pronaći model zaštite tog spomenika pastirske kulture na Krku.

Veli mrgar, o. Krk, Svibanj, 1994.
Snimili: Barbara Čubranić, stud. arhitekture
Tamara Pungaršek, stud. etnologije
Aneta Mudronja, stud. arhitekture
doc. dr. Boris Morsan, dipl. ing. arch.

Literatura

FUČIĆ, Branko (1998): *Terra incognita*. Kršćanska sadašnjost, drugo izdanje, Zagreb.

STOJANOVIĆ, Andrija (1978): Stočarstvo i prerada mlijeka na otoku Mljetu. *Etnološki prilozi*, br. 1, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, str. 9-45.

VINŠĆAK, Tomo (1991): Tradicijsko ovčarstvo u Baškoj na otoku Krku. *Studia ethnologica*, vol. 3, Zagreb, str. 137-141.

Izvori

Zračni snimak Velog mrgara preuzet je iz:

FUČIĆ, Branko (1998): *Terra incognita*. Drugo izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

VELI MRGAR OR FLOWER IN THE STONE

Summary

One of the nicest examples of *mrgar* (sheep-trap) of the Croatian coast, whose shape reminds of a stone flower, can be found North-East of the town of Baška on the island of Krk. It is best preserved piece of coastal pastoral architecture, making it ethnologically significant. The *mrgar* is a sort of a sheep-trap, used by shepherds for collecting and catching sheep after the summer pasture period has ended, and can be found on our islands. Veli mrgar is considered to be the most beautiful of them. Today, it represents a memory of Krk's tradition of sheep and goat-breeding, that used to be very rich. Although there are still people on the island of Krk dealing with sheep-breeding, this branch of traditional economy is slowly on the decline. A group of ethnology and architecture students conducted a fieldwork research under the supervision of professors Boris Morsan and Tomo Vinšćak back in 1995, with aim of producing architectural and photo documentation of some examples of pastoral architecture. The authors of the architectural design presented in this paper are Barbara Čubranić, Aneta Mudronja and Tamara Pungaršek.

Translated by Sanja Kalapoš